

IMA LI I BOSNA I HERCEGOVINA PRILIKU IZGRADITI ZAJEDNIČKI SUSTAV VRIJEDNOSTI?

Damirka Mihaljević

Sažetak

Svaka država da bi opstala mora se temeljiti na osjećaju pripadnosti njezinih građana i naroda toj državi, na konsenzusu oko bitnog sustava vrijednosti i načina ostvarivanja zajedničkih interesa. Zbog toga je za budućnost Bosne i Hercegovine bitno je li moguća izgradnja zajedničkog identiteta i sustava vrijednosti koje prihvaća većina građana i pripadnici svih njezinih konstitutivnih naroda. Istraživanje o mišljenju građana BiH o ostvarivanju ljudskih prava, demokracije i slobode koje je u srpnju 2010. provela agencija PULS ruši stereotipe o BiH kao podijeljenom društvu. Činjenica je da je proces izgradnje zajedničkog sustava vrijednosti u BiH već započeo, ali ga treba i dalje graditi. Jačanje demokracije i ostvarivanja ljudskih prava put je izlaska iz krize, put je stvaranja demokratske i samoodržive BiH.

Uvod

Znanstveno istraživanje mišljenja građana Bosne i Hercegovine o stanju u Bosni i Hercegovini, o ostvarivanju ljudskih prava, demokracije, slobode, dalo je vrlo zanimljive, a po mnogo čemu i neočekivane rezultate suprotne

uobičajenim stereotipima o Bosni i Hercegovini kao podijeljenom društvu u kojem nije moguće izgraditi zajednički identitet građana i naroda Bosne i Hercegovine. Istraživanje je metodom ankete provela agencija PULS iz Sarajeva u srpnju 2010. godine. Istraživanje je reprezentativno dakle vjerodostojno i u odnosu na broj ispitanika. Ispitano je ukupno 1198 ispitanika. Struktura ispitanika je također reprezentativna, 559 muških, 559 ženskih, 704 iz grada, 494 iz sela. Ispitivanje je reprezentativno i u odnosu prema školskoj spremi, nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti u odnosu prema kantonima i prema Federaciji i Republici Srpskoj. S obzirom da Republika Srpska nema kantona napravljeno je istraživanje sjever i jug Republike Srpske koje pokazuje dosta značajne razlike u mišljenju građana.

Interesantno je da građani ocjenjuju stanje u Bosni i Hercegovini mnogo povoljnije od predodžbi i od medijskog prezentiranja stanja u Bosni i Hercegovini. 35,1 % ispitanika ocjenjuje stanje ocjenom dobar, a 35% ocjenom dovoljan, a svega 23% izražava ocjenom jedan svoje nezadovoljstvo i nemirenja sa sadašnjim stanjem.

Suvremeni čovjek živi istovremeno prošlost, sadašnjost i budućnost. Ponekad se više opterećuje prošlošću nego sadašnjošću i budućnošću. Neraskidiva je povezanost čovjekove sadašnjosti i budućnosti s prošlošću. To posebno vrijedi za Bosnu i Hercegovinu. Bosna i Hercegovina je vjerojatno od svih država u Europi najviše opterećena prošlošću. Burna povijest i sukobljavanje civilizacija vjera i različitih sustava vrijednosti, geopolitički položaj Bosne i Hercegovine i vrlo izraženi interesi velikih sila na zbivanja u Bosni i Hercegovini, brojni ratovi i sukobi čine prošlost Bosne i Hercegovine u određivanju sadašnjosti i budućnosti vjerojatno presudnijom nego u bilo kojoj europskoj državi.

Vrlo često se za Bosnu kaže da je "prokleta avlija", zemlja mržnje u kojoj se masovni zločini stalno ponavljaju kroz povijest. Često se smatra da su strahote proteklog rata zapravo samo ponavljanje prošlosti koje čine dio zatvorenog kruga zločina u BiH. O Bosni kao podijeljenoj zemlji, zemlji vjerskih suprotnosti i mržnje slikovito piše nobelovac Ivo Andrić:

"Teško i sigurno izbija sat na katoličkoj katedrali: dva posle ponoći. Prođe više od jednog minuta (tačno sedamdeset i pet sekunda, brojao sam) i tek tada se javi nešto slabijim, ali prodornim zvukom, sat sa pravoslavne crkve, i on iskucava svoja dva sata posle ponoći. Malo za njim iskucava promuklim, dalekim glasom sahat-kula kod Begove džamije, i to iskuca jedanaest sati, avetinjskih

turskih sati, po čudnom računanju dalekih, tuđih krajeva sveta! Jevreji nemaju svoga sata koji iskucava, ali Bog jedini zna koliko je sati kod njih, koliko po sefardskom a koliko po aškenaskom računanju. Tako i noću, dok se spava, u brojanju pustih sati, gluvog doba bdi razlika koja deli ove pospale ljude koji se budni raduju i žaloste, goste i poste prema četiri razna, među sobom zavađena kalendara, i sve svoje želje i molitve šalju jednom nebu na četiri razna crkvena jezika. A ta razlika je, nekad vidljivo i otvoreno, nekad nevidljivo i podmuklo, uvek slična mržnji, često istovetna s njom.¹

U Bosni i Hercegovini su i danas izražene suprotnosti o kojima piše Andrić. Te suprotnosti više nisu najvažnije, jer su nakon rata stvorene nove. Mir je uspostavljen nametnim Daytonskim mirovnim sporazumom. Novi ustroj države podijeljene na dva entiteta i tri konstitutivna naroda stvorio je nove nestabilnosti. Ustav kao najviši pravni akt je oktroyan. Nije objavljen u službenom glasniku niti je ikada doživio službeni prijevod na jedan od službenih jezika u BiH. Država funkcioniše pod protektoratom međunarodne zajednice, koja ima velike ovlasti bez ikakve odgovornosti. Bosna i Hercegovina je u svojoj povijesti već bila protektorat za vrijeme austrougarske okupacije. Ali je taj protektorat i njegov protektor bili odgovorni. Vodili su politiku prosvijećenog apsolutizma, što znači imali su prava, ali i odgovornosti.² Bosna i Hercegovina je država s najvećim proturječnostima i pravo je čudo kako može uopće funkcionirati. Novi izbori su potvrdili rezultatom glasovanja da u Bosni i Hercegovini postoje tri bitna različita i suprotstavljena vrijednosna, moralna, nacionalna i religijska sustava: bošnjačko-muslimanski, srpsko-pravoslavni i hrvatsko-katolički.

U Bosni i Hercegovini kao ostavština rata i tranzicije postoji i izražena socijalna podjela. Tako postoji Bosna i Hercegovina siromašnih i izrazito bogatih. Suprotnostima na socijalnoj razini vješto se manipulira isticanjem nacionalnih suprotnosti. Većina Bošnjaka, Srba i Hrvata u jednakom su teškom položaju i jednako su eksploatirani i zato objektivno imaju zajedničke interese u borbi za preživljavanje. Isto tako mnogi bogataši i elite kojima je rat donio imetak u očuvanju svoga privilegiranog položaja spremni su na trgovinu s nacionalnim interesima u očuvanju svojih privilegija.

1 Andrić, I.: *Pismo iz 1920 godine*, u: Pripovetke, Svjetlost, Sarajevo, 1958., str. 258.

2 Kuzmanović, R.: *Novi eseji o ustavnosti i državnosti*, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Banja Luka, 2010., str. 354.

Međusobno se verbalno optužuju kako bi na "tržištu" u ime obrane nacionalnih interesa obranili vlastite interese i privilegije. Mnogim velikim igračima međunarodne politike odgovaraju sukobi i podjele te oni produbljuju krize kako bi sebe učinili navodno nužnim čimbenikom koji upravlja krizom.

Zato je za budućnost Bosne i Hercegovine bitno odgovoriti na pitanje hoće li Bosna i Hercegovina i dalje biti "prokleta avlija", podijeljeno društvo, društvo sukoba i mržnje ili će ipak prevladati tendencije izgradnje stabilnog, demokratskog društva u kojem postojanje razlika nije prepreka nego može postati bogatstvo građana i naroda Bosne i Hercegovine. Svaka država da bi opstala mora se temeljiti na osjećaju pripadnosti njezinih građana i naroda toj državi, na konsenzusu oko bitnog sustava vrijednosti i načina ostvarivanja zajedničkih interesa. Dakle, nema nikakve dvojbe da je za budućnost Bosne i Hercegovine bitno je li moguće, odnosno na koji način je moguće stvaranje zajedničkog identiteta i sustava vrijednosti koje prihvaća većina građana i pripadnici svih njezinih konstitutivnih naroda. Većina istraživača se slaže oko toga da je politički identitet osnova političkog jedinstva i stabilnosti svake zajednice. Ako ne postoji taj zajednički politički identitet u nekoj političkoj zajednici, onda nije moguće ostvariti ni državu ni demokraciju. Drži se da je „politički identitet u konciznom smislu riječi – kapacitet koji omogućuje da se institucionalizira zajedničko djelovanje, te kvaliteta koja osigurava adekvatno široku i masovnu osnovu konsenzusa i lojalnosti.³

Izgradnja zajedničkog sustava vrijednosti ipak je moguća

Rezultati istraživanja mišljenja građana i naroda Bosne i Hercegovine ohrabruju i ruše stereotipe o nepomirljivim vjerskim i nacionalnim razlikama o velikim teškoćama pa čak i nemogućnosti izgradnje Bosne i Hercegovine kao demokratske i stabilne države ravnopravnih građana i ravnopravnih naroda.

I rezultati proteklih izbora i ovo istraživanje javnog mnijenja potvrđuju da je proces stvaranja bosansko-hercegovačkog identiteta ne samo započeo nego da je bitno ojačao. Rezultati proteklih izbora pokazali su da se postupno stvara zajednički bosansko-hercegovački sustav vrijednosti koji integrira religijske i nacionalne isključivosti i suprotnosti,

3 Vujčić, V.: *Kultura u politici*, Politička kultura, Zagreb, 2008. str.140.

koji jača osjećaj kod svih naroda da je Bosna i Hercegovina njihova država i njihova domovina.

Međutim, ti procesi su također proturječni. Kod dijela Bošnjaka oni se izražavaju tendencijom stvaranja bosanskohercegovačke političke nacije i negiranjem nacionalne pripadnosti i nacionalnog identiteta i Srba i Hrvata i Bošnjaka. Na toj koncepciji je SDP dobio izbore i najveći broj Bošnjaka je glasovao za tu koncepciju koja je objektivno unitaristička i vrlo opasna za budućnost Bosne i Hercegovine.

Istraživanje javnog mnijenja potvrđuje rezultat izbora, potvrđuje da su kod dijela bošnjačkog naroda jake unitarističke koncepcije. Ta koncepcija slični nekadašnjem pokušaju stvaranja jugoslavenske nacije koja je značila negiranje nacionalnih posebnosti i koja je pridonijela raspadu Jugoslavije. U slučaju Bosne i Hercegovine pokušava se bosanska nacija stvarati tako da se Hrvati nastoje pretvoriti u Bosance katolike, Srbi u Bosance pravoslavce, Bošnjaci u Bosance muslimane, a da se zajednički identitet gradi na kulturi i sustavu vrijednosti najbrojnijeg naroda odnosno bošnjačkog naroda.

Mnogi s pravom smatraju da je to smrtna opasnost za bosansko- hercegovačko društvo i narode Bosne i Hercegovine jer nije moguće Hrvate od naroda pretvoriti u Bosance katoličke vjere, odnosno Srbe od naroda u Bosance pravoslavne vjere te pod firmom bosanske nacije Srbima i Hrvatima nametnuti bošnjačku kulturu, jezik i druga obilježja kao što se to nekada pokušalo raditi sa jugoslavenskom nacijom koja se pokušala utemeljiti na nametanju srpske kulture i jezika kao zajedničkog jezika i zajedničke kulture jugoslavenske nacije.

Ostvarivanje temeljnih i ljudskih prava - pretpostavka demokracije i stabilnosti

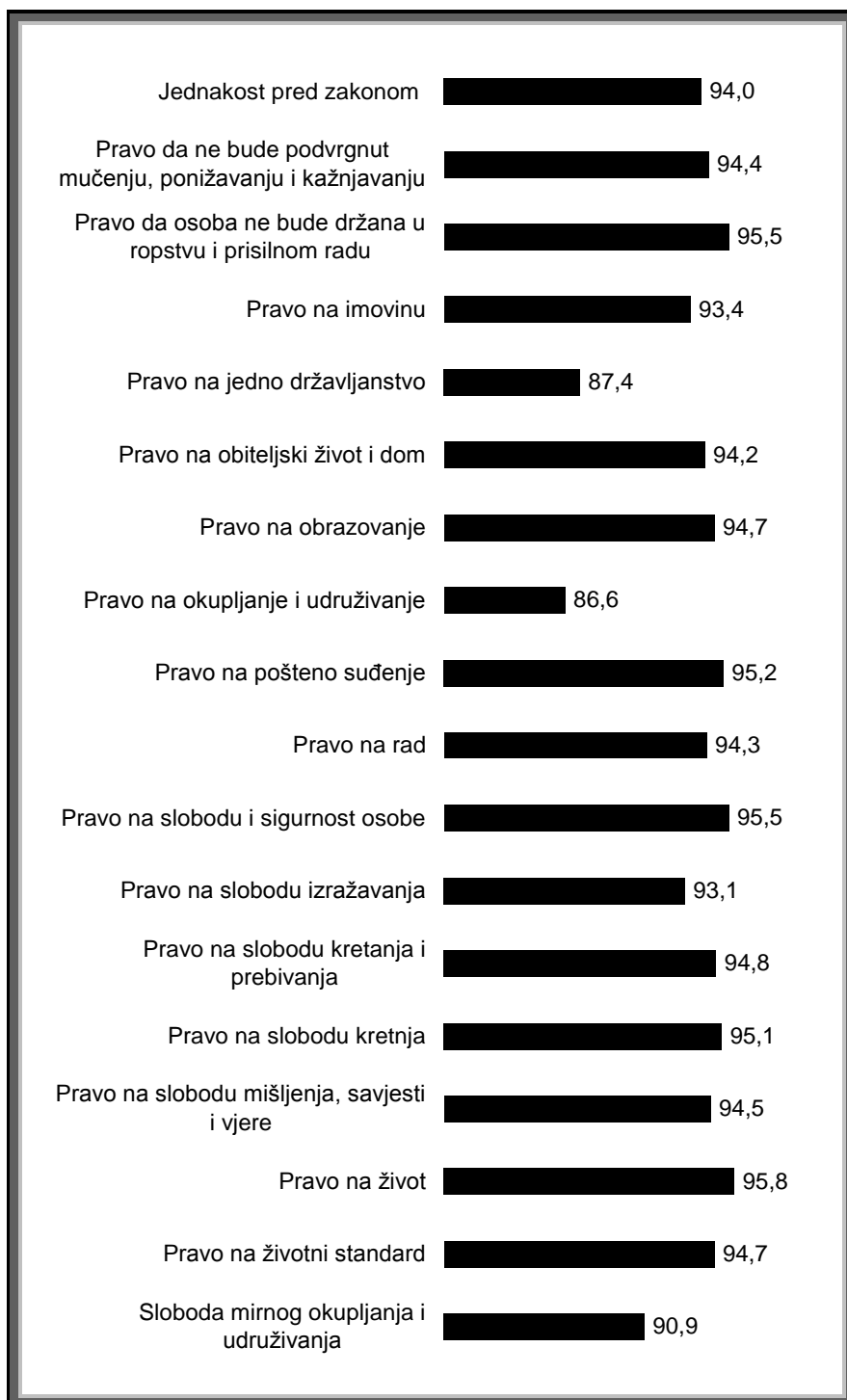
Istraživanje pokazuje da u odnosu prema neupitnim ljudskim pravima kao temelj demokracije i društva postoji velika suglasnost građana bez obzira na nacionalne, vjerske, obrazovne i druge razlike te se može zaključiti da su upravo demokracija i ostvarivanje ljudskih prava temelj zajedništva i stabilnost Bosne i Hercegovine.

Dakle, bez obzira na nacionalne i vjerske razlike i druge razlike među građanima Bosne i Hercegovine postoji visoki stupanj suglasnosti u vrednovanju ljudskih prava. Čak bi se moglo reći da postoji široki konsenzus i da je ostvarivanje

ljudskih prava najčvršća poveznica zajedništvu građana Bosne i Hercegovine.

To su sljedeća prava: pravo na život; pravo da građanin ne bude podvrgnut mučenju, ponižavanju i krivnji; pravo da osoba ne bude držana u ropstvu i prisilnom radu; pravo na slobodu i sigurnost osobe; pravo na obiteljski život, dom i dopisivanje; pravo na imovinu; pravo na obrazovanje; pravo na slobodu kretanja i prebivanja; pravo na slobodnu mišljenja, savjesti i vjere; pravo na slobodu izražavanja; pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja; pravo na jednakost pred zakonom i jednaku zaštitu pred zakonom; pravo na pošteno i javno saslušanje pred sudom; pravo na slobodu kretanja; pravo na jedno državljanstvo; pravo na mirno okupljanje i učlanjivanje u političke stranke i različite udruge; pravo na rad; pravo na životni standard primjeren zdravlju i dobrobiti; pravo na odmor i razonodu; pravo na slobodno sudjelovanje u kulturnom životu zajednice; pravo sklopiti brak bez ograničenja u pogledu rase, državljanstva i vjere.

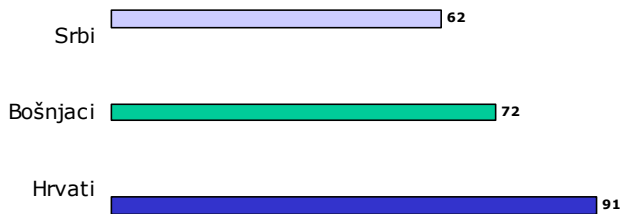
Ispitanici smatraju da država treba štiti ta prava, da su ona temelj Bosne i Hercegovine. Nema bitnih razlika jer pripadnici svih naroda i svih dijelova Bosne i Hercegovine po pravilu čak u postotcima od najnižih 86% do najviših 98% smatraju izuzetno važno odnosno presudno da se štite i ostvaruju ta neupitna ljudska prava. Evo postotaka:

Nema bitnih razlika u stavovima pripadnika pojedinih naroda jer od 20 navedenih temeljnih ljudskih prava postignut je konsenzus i u postotku od 86-98% ispitanika smatraju da su ona temelj Bosne i Hercegovine i da su važna za ostvarivanje demokratskog društva.

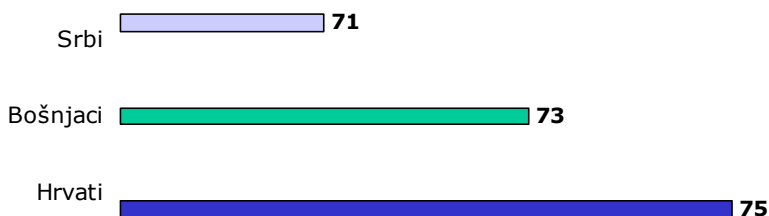
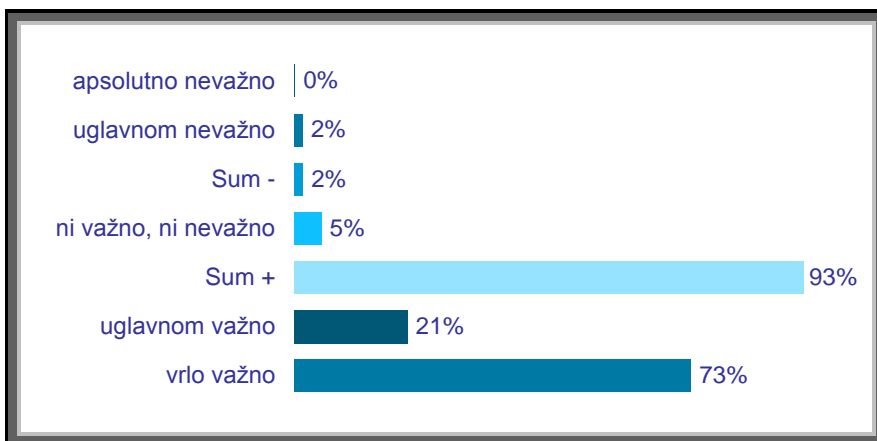
Iako svi narodi daju veliku važnost ostvarivanju temeljnih ljudskih prava, najveću važnost joj daju Hrvati. Hrvati imaju i najlošije mišljenje o ostvarivanju tih prava, a najbolje Srbi što je vjerojatno posljedica stvarnog položaja hrvatskog naroda koji prema općim ocjenama nije ravnopravan sa ostala dva naroda

Čak 91% Hrvata smatra da je postojanje političke volje važno i u najvećoj mjeri važno za ostvarivanje individualnih prava što je znatno više od Bošnjaka 72% i Srba 62%.

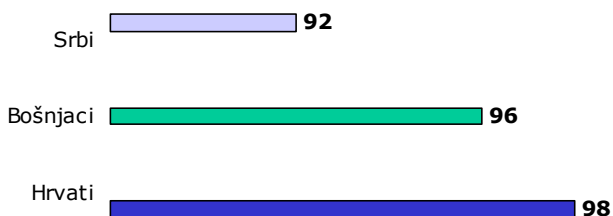
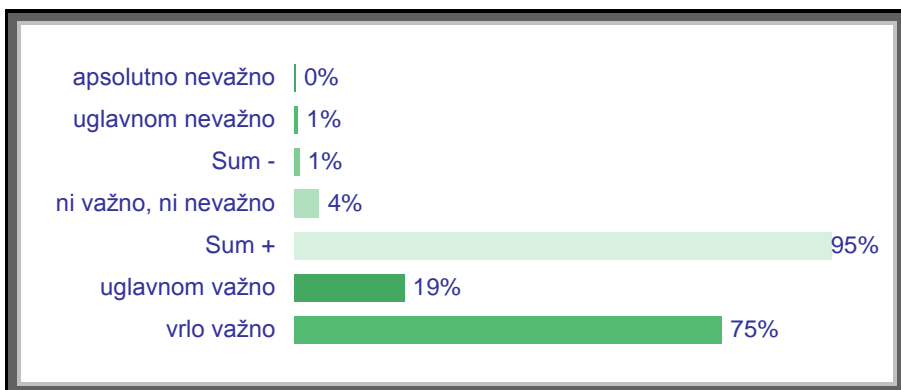
Analizirat ćemo samo neka prava. Pravo na imovinu sigurno spada u jedno od bitnih prava, zato ne iznenađuje podatak da čak 72,7 % smatra da je to vrlo važno a važno 20,7%. To pravo vrlo važnim smatra najveći broj Hrvata 75%, Bošnjaka 73% i 71% Srba. Nema bitnih razlika po spolu i obrazovanju, a po prebivalištu u ostvarivanje toga prava. Važnije je u selu (vrlo važno 79% nego u gradu 68%). Između ispitanika u Federaciji i Republici Srpskoj nema bitnih razlika. Glavno odstupanje postoji u Distriktu Brčko što je karakteristično i u odnosu prema drugim pitanjima. (grafikon 1.)

Grafikon 1. Pravo na imovinu

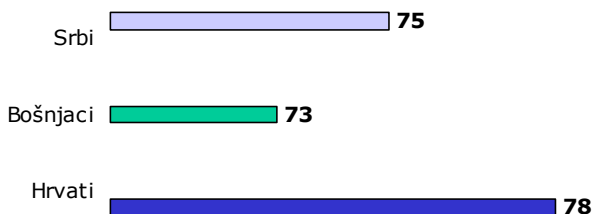

Osim prava na imovinu izuzetno važno je i pravo na obrazovanje. Zato ne iznenađuje da 75,4 % ispitanika to smatra vrlo važnim, a važnim 19,14%. Nema bitnih razlika po spolu i dobi i etničkoj pripadnosti. (grafikon 2.)

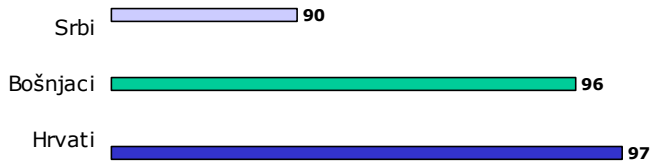
Grafikon 2. Pravo na obrazovanje

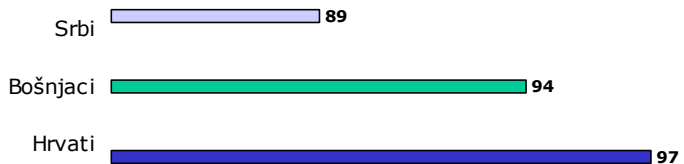
Za Bosnu i Hercegovinu s obzirom na posljedice rata i veliko etničko čišćenje, izuzetno je važno pravo na slobodu kretanja i prebivanja. Čak 74,7% ostvarivanje toga prava smatra vrlo važnim a važnim 20,1 %. Ostvarivanju toga prava je važnije na selu 82 % nego u gradu 69%. Hrvati to smatraju važnijim nego drugi narodi.

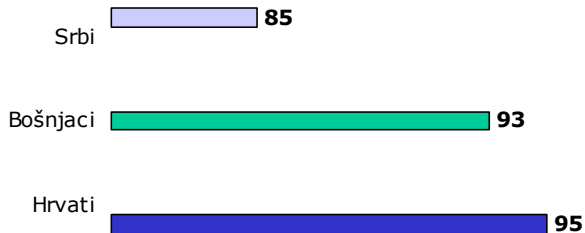
Zanimljivo je pogledati razlike u važnosti i ostvarivanja slobode mišljenja, savjesti i vjere. 72,1% ispitanika smatra to vrlo važnim, a 22,4% važnim što ukupno čini 94,5% koji smatraju to pitanje vrlo važnim i važnim. U odgovoru na ovo pitanje 97% Hrvata to pravo smatra važnim, 96% Bošnjaka i 90% Srba.

I kod slobode izražavanja Hrvati prednjače u odnosu na Bošnjake i Srbe. Ostvarivanje ovog prava važnim smatra 97% Hrvata, 94% Bošnjaka i 89% Srba.

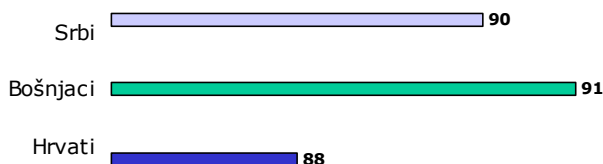
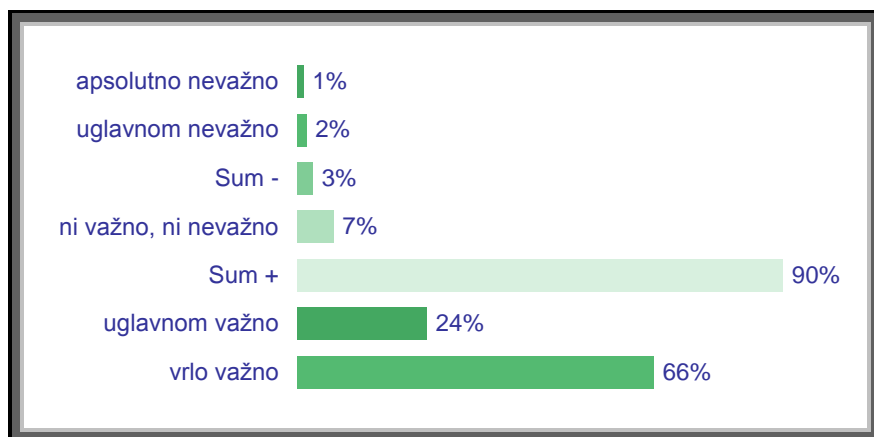

Kao i kod prava na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja. I ovom pravu najveću važnost daju Hrvati 95%, potom Bošnjaci 93% i 85% Srba.

Zanimljivo je da nema bitnih razlika među ispitanicima s obzirom na odgovor na pitanje važnosti ostvarivanja prava na brak bez vjerskih i nacionalnih ograničenja. Čak 90,3% to pravo smatra važnim i vrlo važnim. To ulijeva optimizam za prevladavanje nacionalnih i vjerskih isključivosti. (grafikon 3.)

Grafikon 3. Punoljetni muškarci i žene, bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili vjere, imaju pravo sklopiti brak

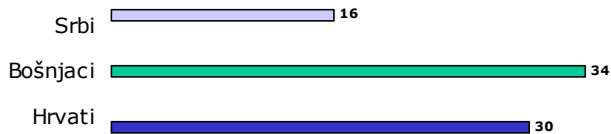

Možemo zaključiti da građani Bosne i Hercegovine bez obzira na sve razlike, vjerske, nacionalne, dobne, spolne, po obrazovanju i mjestu prebivališta skoro u potpunosti imaju iste ili slične poglede na važnost ostvarivanja temeljnih ljudskih prava. Ipak se mora primijetiti da pripadnici hrvatskog naroda daju veću važnost u ostvarivanju tih prava od ostalih dvaju naroda.

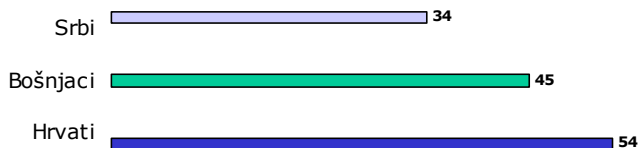
Nezadovoljavajuće stanje ostvarivanja ljudskih prava

Ključno je pitanje u kojoj mjeri se ostvaruju navedena ljudska prava. Vidjeli smo da građani bez obzira na sve razlike smatraju ostvarivanje tih prava bitnim, najvažnijim. Međutim, odgovor na pitanje u kojoj mjeri se ta prava ostvaruju pokazuje da je stanje nezadovoljavajuće što je ne samo uzrok problema u Bosni i Hercegovini nego je i jasan putokaz kojim smjerom trebaju ići promjene. Promjene trebaju osigurati ostvarivanje tih temeljnih ljudskih prava.

Percepcija (mišljenje) građana u ostvarivanju tih navedenih prava pokazuje da stanje nije dobro. Naime, 53,6% građana smatra da se navedena ljudska prava samo djelomično ostvaruju, a svega 11,3% smatra da se ostvaruju da se poštuju. Da se ljudska prava ne poštuju smatra 27,6% ispitanika, a 7,5% ne zna, nema mišljenje. Najlošije mišljenje o poštivanju individualnih prava imaju Bošnjaci 34%, potom Hrvati 30%. Srbi imaju najbolje mišljenje jer svega 16 % ispitanika odgovara da se prava ne poštuju.

Čak 91% Hrvata smatra da je postojanje političke volje važno i u najvećoj mjeri važno što je znatno više od Bošnjaka 72% i Srba 62%. Kada se vrednuje odgovor "u najvećoj mjeri važno" onda su razlike još veće između Hrvata i Srba. Za čak 54% ispitanika Hrvata to je u najvećoj mjeri važno, a za svega 34% Srba ispitanika. Bošnjaci su u sredini sa 45%.

U Federaciji Bosne i Hercegovine važnosti postojanja političke volje ispitanici daju veću važnost, veće značenje nego u Republici Srpskoj.

47% ispitanika iz Federacije Bosne i Hercegovine prema 36% ispitanika iz Republike Srpske smatra to pitanje "u najvećoj mjeri važno".

U odgovoru na pitanje o važnosti djelovanja nevladinih organizacija u ostvarivanju individualnih prava građana nema bitnih razlika. I tu najveću važnost djelovanju udruga građana daju Hrvati, a najmanje Srbi. I u odgovoru na to pitanje veća važnost se daje djelovanju nevladinih organizacija u Federaciji Bosne i Hercegovine nego u Republici Srpskoj, ali u cjelini puno veću važnost svi daju u ostvarivanju ljudskih prava političkoj volji nego udruženjima građana.

Zaključak je da je jedan od glavnih problema Bosne i Hercegovine neostvarivanje temeljnih individualnih ljudskih prava. Najlošije mišljenje o ostvarivanju tih prava imaju Hrvati, a najbolje Srbi što je vjerojatno posljedica stvarnog položaja hrvatskog naroda koji prema općim ocjenama nije ravnopravan srpskom i bošnjačkom narodu u Bosni i Hercegovini odnosno ocjenama da je srpski narod priznanjem Republike Srpske na 49% etnički očišćenog teritorija Bosne i Hercegovine zadovoljniji i objektivno u povoljnijem položaju od hrvatskog naroda.

Zaključak

Navedeni rezultati istraživanja pokazuju svojevrstu žed građana i naroda Bosne i Hercegovine za ostvarivanjem temeljnih individualnih ljudskih prava. Hrvati koji su prije svega obespravljani u ostvarivanju kolektivnih nacionalnih prava više nego druga dva naroda inzistiraju na ostvarivanju i individualnih ljudskih prava jer se teško mogu neka kolektivna ljudska prava na nacionalnu ravnopravnost odvojiti od individualnih ljudskih prava, pa se osjećaju ugroženiji nego druga dva naroda. Ipak se može zaključiti da građani Bosne i Hercegovine imaju povoljnije mišljenje o stanju u Bosni i Hercegovini i ostvarivanju individualnih ljudskih prava od političkih struktura, međunarodnih

čimbenika i medija koji zajedno šire vrlo pesimističku sliku ne samo o stanju u Bosni i Hercegovini nego i o mogućnosti stvaranja zajedničkog identiteta.

Individualna ljudska prava, jer njih čovjek ostvaruje bez obzira na vjerske nacionalne i druge razlike, temelj su zajedništva i zato njihovom ostvarivanju trebaju u budućnosti obratiti najveću pozornost.

Činjenica je da je proces izgradnje zajedničkog sustava vrijednosti već započeo, ali ga treba i dalje graditi. Jačanje demokracije i ostvarivanja ljudskih prava put je izlaska iz krize, put je stvaranja demokratske i samoodržive BiH. Ali nema demokracije i ostvarivanja ljudskih prava ako se ne ostvaruju i bitna kolektivna prava: pravo na materinji jezik, pravo na informiranje na materinjem jeziku, pravo na obrazovanje na materinjem jeziku, pravo na jednaku zastupljenost u organima vlasti, pravo na izražavanje posebnosti svoje kulture itd. Pogrešne su koncepcije koje pokušavaju potisnuti u drugi plan ta prava i stvarati zajednički identitet građana BiH negiranjem nacionalne ravnopravnosti i nacionalne i vjerske posebnosti.

Literatura

Andrić, I.: *Pripovetke*, Svjetlost, Sarajevo, 1958.

Kuzmanović, R.: *Novi eseji o ustavnosti i državnosti*, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Banja Luka, 2010.

Vučić, V.: *Kultura u politici*, Politička kultura, Zagreb, 2008.